

Lavrenko, O.V. Moral foundations of economic self-determination of the individual. The article considers the moral foundations of economic self-determination, which is realized at the personal level through the moral and value choice of economic self-development. Economic self-determination of the individual is defined as the process of awareness, understanding and realization of his/her role in economic relations guided by the ideas about themselves as active agents of the economy and according to the attitudes to themselves in this role. As a result, individuals form their own strategy of conscious economic behavior, in the process of which they realize their economic interests, meet their needs with a focus on social moral principles and values.

The norms of public morality set the vector of the formation of social qualities of the individual, which are expected and needed by the modern market economy. Morality indicators of the individual's economic activity include his/her ideas about moral regulators in the economic sphere, moral assessment of modern economic phenomena and agents, attitudes towards moral norms in business and interpersonal relations, attitudes towards money, various economic phenomena and ways of economic self-sufficiency, as well as economic identity of the individual, and the individual's subjective economic status. The individual's morality implies the presence in his/her moral consciousness of harmony of the behavioral norms accepted in the social environment and his/her own moral principles. In fact, economic activity (its results and conditions) determines the moral and psychological component of economic self-determination of an individual. The author also analyzes the relationship between the concepts of morality and appropriateness as factors of economic self-determination of the individual.

Key words: personality, economic self-determination of personality, morality, appropriateness, moral role indicators.

Відомості про автора

Лавренко Ольга Василівна, кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lavrenko, Olga Vasylivna, PhD, Associate Professor, Leading Researcher, Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: olavr47@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9943-9536>

УДК 33: 316.6

Мельничук Т.І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРАЦЮЮЧИХ СТУДЕНТІВ

Мельничук Т.І. Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення працюючих студентів. У статті здійснено аналіз психологічної структури економічного самовизначення особистості як суб'єктної складової процесу економічної соціалізації, що пов'язана з усвідомленням і осмисленням своєї позиції в системі привласнення економічних благ. Окреслено соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення студентської молоді, що суміщає навчання та роботу. З'ясовано, що найважливішим чинником економічного самовизначення працюючої студентської молоді, перш за все, є фінансове благополуччя, формування «Я-особистості» і вже потім становлення професійної ідентичності. Одночасно з'ясовано, що у працюючих студентів досить активно проходить засвоєння економічних знань та інтеріоризація нової реальності. Відмічено позитивний вплив суміщення роботи та навчання на становлення економічного мислення, розвиток економічних уявлень та отримання навичок економічної поведінки.

Ключові слова: економічне самовизначення студентів, економічна соціалізація особистості, професійне самовизначення, економічне мислення.

Мельничук Т.И. Социально-психологические закономерности экономического самоопределения работающих студентов. В статье осуществлен анализ психологической структуры экономического самоопределения личности как субъектной составляющей процесса экономической социализации, связанной с осознанием и осмыслением своей позиции в системе присвоения экономических благ. Определены социально-психологические закономерности экономического самоопределения студенческой молодежи, совмещающей учебу и работу. Выяснено, что важнейшими факторами для экономического самоопределения работающей студенческой молодежи, прежде всего, являются финансовое благополучие, формирование «Я-личности» и уже потом становление профессиональной идентичности. Одновременно установлено, что у работающих студентов довольно активно проходит усвоение экономических знаний и интериоризация новой реальности. Отмечено положительное влияние совмещения работы и учебы на становление экономического мышления, развитие экономических представлений и получение навыков экономического поведения.

Ключевые слова: экономическое самоопределение студентов, экономическая социализация личности, профессиональное самоопределение, экономическое мышление.

Постановка проблеми. Сьогодні диктує не тільки для України, але і для всього світу нові правила, нові життєві реалії. Всесвітня пандемія, що вплинула як на світову економіку, так і на економічні та фінансові можливості окремих країн, відповідно і їх громадян, слугує черговим поштовхом до перегляду власних економічних можливостей, розподілу накопичень та нового сприйняття економічного самовизначення. Через карантинні правила досить значна кількість бізнесу, а особливо підприємців, призупинили свою діяльність, а деякі і взагалі своє існування. Така ситуація значною мірою вплинула і на студентство. Значна частина української молоді поєднувала навчання та працю, мала можливість підтримувати себе, матеріально здобуваючи при цьому і освіту. Однак, складна економічна ситуація, що виникла у всьому світі, позбавила їх такої можливості. Серед молоді відбувається перегляд подальшого життєздійснення особистості, тобто її подальша соціалізація в нових обставинах, становлення Я-концепції та самовизначення, в тому числі й економічного. Самовизначення особистості – складна наукова проблема, що має як мінімум психологічний, педагогічний, соціологічний і філософський аспект. Тому і спостерігаються різні підходи до визначення цього поняття. Не випадково самовизначенню особистості притаманне слововживання «життєве», «професійне», «соціальне», «економічне» тощо.

Як зауважує О.Г. Асмолов, «якщо протягом деяких століть дослідники знову і знову піднімають одне й те ж питання і не можуть перейти до його вирішення, то варто засумніватись, чи правильно поставлене саме питання, чи не потребує воно переформулювання» [1]. Виходячи з цього, на нашу думку, важливою для розв'язання поставленої проблеми є встановлення типології успішної особистості (на основі атрибутивного підходу, де певний рівень відповідальності, ініціативності буде корелювати з успішністю), Варто також говорити про стадії єдиного процесу формування Я-успішного незалежно від віку та виду діяльності, визначити економічне самовизначення як життєзадоволеність та життєствердження особистості, досягнення певного успіху, що повністю її задовольняє у повсякденному житті: побутовому, економічному тощо. В цілому самовизначення особистості зумовлює постійний саморозвиток особистості, пошук та затвердження особистих життєвих позицій, ціннісних орієнтацій, власного місця у соціумі. Тому враховуючи сьогоднішній і той надзвичайний стан світової пандемії, що охопив весь світ, дослідження соціально-психологічних закономірностей економічного самовизначення працюючих студентів є досить актуальною темою для наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження є *системний підхід* (Є. А. Аркін, А. Л. Журавльов, Л. Б. Ельконін, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, В. В. Москаленко, К. К. Платонов, А. Рапопорт та ін.), згідно з яким економічна соціалізація може розглядатись як складний, багаторівневий процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, і водночас як складова більш загального процесу соціалізації особистості [11]. Дослідженню проблем економічного самовизначення та економічної свідомості приділяли увагу зарубіжні вчені М. Вебер, Е. Дюркгейм, Дж. Катона, С. Московічі, А. Сміт, А. Журавльов, Н. Журавльова, А. Купрейченко, S. Lea, P. Webley та ін. Перші дослідження в галузі вітчизняної економічної психології та економічної соціалізації, розвитку монетарної культури здійснили вчені: Г. Авер'янова, О. Винославська, С. Максименко, В. Москаленко, Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, О. Лавренко та ін. [1; 3; 4; 5; 11]; економічного самовизначення та професіоналізації В. М. Сич, В. О. Сич [12]. Загально-психологічні уявлення про професійний розвиток особистості у процесі професійного самовизначення під час навчання у закладі вищої освіти досліджували Ж. Вірна, Є. Головаха, О. Лактіонов, В. Сич, В. Хашченко, Н. Хашченко, Л. Хитрош, Т. Щербан та ін. Процес становлення економічного мислення, розвиток економічних уявлень, інтеріоризації нової реальності, засвоєння економічних знань та отримання навичок економічної поведінки досліджували Г. Андреева, К. Данцигер, О. Дейнека, Н. Дембицька, Л. Карамушка, О. Лавренко, Г. Маршалл, В. Москаленко, Н. Побірченко, А. Стросс, Р. Саттон, О. Ходакевич, А. Фенько, Г. Ферт, Д. Швальб, О. Щедрина, Г. Ягода та ін. [3; 4; 10]. Саме проблемі самовизначення особистості також приділяється досить багато уваги як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології, зокрема її досліджували М. Р. Гінзбург, Л. І. Божович, Є. М. Борисова, Є. А. Клімов, Н. С. Пряжніков, І. Ю. Кузнецов, Є. Ю. Литвінова, Е. Еріксон. Ш. Бюлер, Дж. Холланд, П. Массен та ін. Їх дослідження мають велике значення для теорії і практики вивчення економічного самовизначення студентської молоді. Розроблені ними підходи до дослідження психології економічного суб'єкта, виявлені закономірності його формування та розвитку, становлення монетарної культури, дослідження соціально-психологічних закономірностей становлення економічної культури молоді у вітчизняному освітньому просторі, ролі духовно-морального фактора в економічній соціалізації особистості, дозволяють визначити ті психологічні взаємозв'язки, які необхідні під час аналізу економічного самовизначення студентської молоді.

В цілому самовизначення особистості досліджувалось у різних галузях науки – в психології, педагогіці, соціології, філософії. Самовизначення є досить неоднозначним феноменом, що зумовлює

постійний саморозвиток особистості, пошук та затвердження особистих життєвих позицій, професійного зростання і власного місця у соціумі.

Мета статті: на основі здійснення теоретико-методологічного дослідження проблеми проаналізувати соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення працюючих студентів.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Важливою характеристикою сучасних умов, що впливають на економічне самовизначення працюючих студентів, є відсутність у сьогоденного українського суспільства чітких орієнтирів на стабільний державний економічний розвиток, що досить суттєво впливає на економічну соціалізацію молоді як після школи, так і після вузівського навчання, а відповідно і їх економічну стабільність та впевненість у майбутньому. Сприйняття особистістю економічних перетворень, становлення економічного мислення – один з найважливіших аспектів проблеми економічного самовизначення.

Самовизначення – центральний механізм становлення особистісної зрілості, що полягає в усвідомленому виборі людиною свого місця в системі соціальних відносин [9].

Поява потреби у самовизначенні свідчить про досягнення особою досить високого рівня розвитку, для якого характерне прагнення зайняти власну, досить незалежну позицію в структурі інформаційних, ідеологічних, професійних, емоційних, економічних та інших зв'язків з іншими людьми. Самовизначення є досить багатограним поняттям. Значна кількість науковців досліджувала цей феномен і давала певні інтерпретації.

Активну позицію особистості в самовизначенні підкреслював О.М. Леонт'єв, підкреслюючи, що на кожному повороті життєвого шляху людині необхідно від чогось звільнитися, щось стверджувати в собі, і все це потрібно робити, а не тільки піддаватися впливам середовища. Самовизначення розуміється ним як глибоке індивідуальне заломлення норм і цінностей навколишньої дійсності, основний наслідок якого – вибіркове ставлення до світу, вибір тих діяльностей, які особистість робить своїми.

В. Ф. Сафін розглядав самовизначення як засвоєння, прийняття певного світогляду, знаходження балансу між усвідомленням своїх суб'єктивних якостей і суспільних вимог. У своїх роботах він характеризує процес становлення і розвитку процесу особистісного самовизначення, виділяє вибір в якості механізму даного процесу [10].

Самовизначення, на його думку, це «відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, що пред'являються до нього з боку оточуючих і суспільства» [10].

Отже, в психологічному плані самовизначена особистість – це «суб'єкт, що усвідомив, чого він хоче (цілі, плани, ідеали), що він може (свої можливості, схильності, обдарування), чим він є (свої особистісні і фізичні властивості), чого від нього хоче або очікує колектив, суспільство; суб'єкт, який готовий функціонувати в системі суспільних відносин» [8].

Проблема самовизначення особистості належить до розряду актуальних і вічно живих проблем сучасної соціальної теорії і практики, психології та інших наук і життєвих практик.

Кожна людина здійснює у своєму житті тією чи іншою мірою різні види самовизначення: особистісне (визначає себе як особистість), сімейне (визначає себе як член сім'ї), напряду підготовки (бакалавр, магістр – визначає себе як професіонала) тощо. Оскільки всі ці типи знаходяться в тісному взаємозв'язку, а на вищих рівнях свого прояву мають дуже багато спільного, і навіть як би проникають один в одного, необхідно, хоча б умовно, їх розмежувати. Але перш за все зазначимо те, що їх об'єднує.

А. К. Маркова розглядає самовизначення як складний, багатоступінчастий процес розвитку людини, структурними елементами якого є різні види самовизначення. Основою для виділення різних видів самовизначення, на її думку, служать певні групи критеріїв, вироблені в суспільстві. Беручи ці критерії, людина не тільки визначає себе, а й дієво реалізується. Так, вона виділяє ознаки, етапи самовизначення, спільні для всіх його видів:

- встановлення своїх власних особливостей, рис, якостей, можливостей, здібностей;
- вибір критеріїв, норм оцінювання себе на основі системи ідеалів, цінностей;
- передбачення своїх майбутніх потенційних якостей, прийняття або неприйняття себе як відповідної особистості в ситуації завтрашнього дня;
- побудова своїх цілей, завдань, планів для розвитку у себе необхідних якостей, для прийняття себе;
- пересамовизначення – особистість заново приймає або не приймає себе, потім цикл може відновлюватися [7].

На думку М. Р. Гінзбурга, самовизначення як особистісне, так і будь-яке інше суттєвим чином детерміновано потребами суспільства, але також зумовлено внутрішньою логікою психічного розвитку особи і пов'язано з потребою в самореалізації та відповідною соціалізацією, яка загострюється в юнацький період, особливо це стає актуальним у роки студентства. Студентам, окрім отримання нових знань, потрібно думати про економічну стабільність, про соціалізацію у новому для них середовищі, про вибір та пошук певної роботи, відповідно професії, що може забезпечити дану стабільність.

Отже, важливо звернути увагу на соціально-психологічні закономірності економічної соціалізації студентської молоді, оскільки впливи, які вони здійснюють на формування економічного мислення, уявлень та ставлень студентів до сучасних умов їхнього існування, допомагають зрозуміти, наскільки вони виявляються спроможними адекватно реагувати на нові виклики, правильно оцінювати різні життєві ситуації та ефективно діяти в умовах ринкової економіки.

Економічні уявлення особистості також слід вважати важливими закономірностями економічного самовизначення студентської молоді та процесу її економічної соціалізації. Під економічними уявленнями зазвичай розуміють уявлення людини про економічну реальність та її чинники й механізми. До основних соціально-психологічних чинників, що впливають на формування економічних уявлень, фахівці відносять: вікові особливості; соціальний статус; соціальну роль; статеві особливості; демографічні ознаки тощо [13].

Успішна кар'єра та економічне благополуччя входять до числа основних пріоритетів української молоді. Успішну професійну самореалізацію вважають важливою 83% української молоді, тоді як 78% опитаних вважають важливим і дуже важливим стати або бути багатими. Ці дані підтверджують висновок про те, що освіта, на думку української молоді, не є єдиною запорукою успішної кар'єри та заможності. Економічний добробут відзначив майже кожен третій респондент. Економічні міркування для молоді виявилися також дуже важливими при виборі роботи. Серед чинників, що українські студенти вважають найважливішими при виборі роботи під час навчання, на першому місці – дохід (96% вважають це важливим), на наступному місці – вибір роботи за спеціальністю, яку опановують; останні місця займають такі чинники як можливість зробити щось для держави чи бути суспільно корисним [5].

Так, у широко відомій теорії Дж. Холланда вибір професії описується як пошук кожним того оточення, яке збігається з його особистісною орієнтацією, типом особистості, вважаючи, що в період становлення у людини складаються власні методи взаємодії з оточенням, формуються кращі шляхи вирішення поставлених перед нею завдань. В основі класифікації лежить ряд характеристик людей, що віддають перевагу тим чи іншим видам діяльності, в залежності від їх особистісних даних та потреб. На думку Ш. Бюлер, професіоналізація особистості є складний, тривалий процес, що складається з періодів: фантазій (6-9 років); пробних виборів (10-17 років); реалістичних виборів (старше 17 років). Саме студентство і припадає на період реалістичного вибору професії та прагнення молоді людини стати суб'єктом економічних відносин. Однак, як відзначає ряд науковців, це можливо за умови набуття економічних знань та засвоєння економічних понять (вигода, власність, майнова нерівність, конкуренція, гроші тощо) [3].

Результатом соціалізації студента є: вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації, формування життєвого ідеалу; засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій; формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки; опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування.

Слід відзначити, що особистість, яка успішно соціалізується, має добре виражену соціальну спрямованість, активно прагне самовизначитися й самореалізуватися в суспільстві і вміє продуктивно адаптуватися в навколишньому соціумі на основі знань про соціальну дійсність. При цьому успішність соціалізації пов'язана не лише з наявністю у людини зазначених якостей, але, в першу чергу, з реальними діями, в яких ці якості втілюються. У ході цього процесу в людини виникає відповідне ставлення до соціальних фактів і в цілому до навколишнього світу. Вибірковість у сприйнятті й оцінці цих факторів і подій складає суб'єктивність: особистість починає активно, вибірково й цілеспрямовано взаємодіяти з середовищем, проявляти себе, свій духовний та фізичний потенціал, тобто відбувається соціальне становлення особистості, що дає початок її самовизначенню [2, с. 74].

Засвоюючи різні ролі, поєднуючи навчання та роботу, студенти набувають соціально значущих якостей, формують світогляд, свої цілі, мотиви, інтереси, почуття, особисті та соціально значущі потреби, розвивають різні види компетентності, у тому числі й соціальну компетентність, яка дозволить їм стати тим, ким вони мають об'єктивно стати в житті, визначитись із професією та своїм соціальним статусом, тобто вони проходять етап самовизначення.

Спробу виробити класифікацію видів самовизначення робить в своїх роботах М.С. Пряжников. Обґрунтовуючи актуальність даної проблеми, він зазначає неоднозначність в оцінці включеності людини в конкретну трудову діяльність, що ускладнює оцінку самої якості самовизначення і самореалізації, викликає необхідність спеціального виділення типів і рівнів самовизначення. При цьому автор пропонує кілька варіантів виділення типів і рівнів самовизначення. Ці класифікації не суперечать одна одній, але мають значні відмінності. Так, в одному з варіантів класифікації в якості типів самовизначення називаються професійне, життєве і особистісне.

Для працюючої студентської молоді на першому місці стоїть життєве, а потім професійне та особистісне самовизначення. Для студентів, що не працюють під час навчання, важливішим постає самовизначення особистісне, професійне, а вже потім життєве. Слід зазначити, що під час проведеного нами опитування щодо економічного самовизначення працюючі студенти показали досить хороші показники економічного мислення і навпаки, студенти, які тільки навчались, розраховували на кошти батьків, не відзначались таким мисленням.

С. Лукаш під економічним мисленням відмічає процес опосередкованого й узагальненого пізнання явищ економічної дійсності в їх суттєвих властивостях, зв'язках та відношеннях, який відбувається на основі готовності до їх осмислення завдяки використанню прийомів розумової діяльності і завершується формуванням економічних знань, їх переходом у переконання та реалізацією у практичній діяльності, соціально-економічною активністю [6].

Основний зміст соціально-економічної активності ми вбачаємо в реагуванні індивіда на економічні стимули, які змушують його перетворюватися у суб'єкт економічної діяльності. При цьому економічна поведінка особистості зумовлена трьома пов'язаними між собою компонентами: когнітивним, афективним та конативним. Когнітивний компонент або пізнавальний визначає, які знання має людина в економічній сфері, її уявлення про існуючу економічну реальність тощо. Афективний визначає суб'єктивне ставлення особистості до відчуттів, які виникають у неї на тлі економічного існування. Конативний або дієво-динамічний визначає конкретні вчинки людини в економічній площині [3].

Враховуючи зазначене, можемо відмітити ряд основних закономірностей, що формують економічне самовизначення працюючої студентської молоді:

- розвиток соціально-економічної активності індивіда;
- формування економічного мислення особистості, яке повинно бути спроможним сприяти вирішенню складних завдань в умовах ринкових перетворень;
- оволодіння соціально-економічними ролями, які визначають ефективність в економічній діяльності;
- набуття певного соціально-економічного статусу;
- формування економічних уявлень особистості, тотожних соціально-економічному середовищу;
- набуття економічної ідентичності;
- розвиток соціально-психологічної готовності до економічної діяльності.

Отже, оптимально економічно самовизначений студент в умовах суспільних перетворень – це особистість, яка знаходиться у стані мотиваційної готовності до вирішення економічних завдань, володіє певним набором психологічних і соціально-психологічних якостей, що надають їй можливість як відчувати власну спроможність, так й дієво вирішувати складні питання, що пов'язані з особливостями існування у соціально-економічному середовищі, що трансформується, та бути соціально-економічно активною. Соціально-економічна активність індивіда передбачає наявність певних вчинків і дій, які здійснюються ним у процесі економічної діяльності. При цьому така активність має різне спрямування, що надало підстави дослідникам виокремити кілька моделей такої активності (рецептивна, експлуатуюча, споживацька, ринкова тощо) [14].

Можемо відзначити, що заклад вищої освіти є найважливішим етапом як освоєння професії, так і початком професійного становлення особистості, яке полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними вміннями. Зазначене ефективно сприяє та формує закономірності як економічного самовизначення, так і особистісного: процесу формування особистістю ставлення до себе як до суб'єкта майбутньої професії, становлення особистісної ідентичності і Я-концепції, формування у індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, що пред'являються до нього з боку оточуючих і суспільства.

Висновки. Встановлено, що значного сенсу у процесі економічної соціалізованості працюючих студентів набуває їхня психологічна підготовленість до економічної діяльності, економічна свідомість, життєстійкість та готовність до самостійного життя. Економічне самовизначення студентської молоді передбачає наявність необхідного мотиваційного стану особистості та таких її значущих якостей як активність, відповідальність, комунікативність, креативність, наполегливість тощо. У сукупності економічна соціалізованість та економічне самовизначення визначають спроможність працюючих студентів стати ефективними суб'єктами економічної діяльності, спрямованість на досягнення та соціально-економічне зростання, що постає паралельно із здобуттям професії. Стати ефективним суб'єктом економічних відносин – це означає, що на основі економічних знань уміти самостійно аналізувати ситуацію та приймати зважені рішення, нести за них відповідальність та проявляти творчу ініціативу. Бути дієвим суб'єктом економічних відносин – це бути наполегливим, вміти нелінійно мислити (довіряти інтуїції), мати амбіції, вміти себе презентувати та бути відкритим для контактів. Самовизначення, отже, це відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог.

Перспективи подальших досліджень нами вбачаються в емпіричному дослідженні соціально-психологічних закономірностей економічної соціалізації працюючої студентської молоді, оскільки ці соціалізуючі впливи на формування економічного мислення, уявлень та ставлень студентів до сучасних умов їхнього існування допомагають зрозуміти, наскільки вони виявляються спроможними адекватно реагувати на нові виклики, правильно оцінювати різні життєві ситуації та ефективно діяти в умовах ринкової економіки, як вони переходять від пізнання світу до його перетворення, починають активно самостверджуватися у професійній та економічній діяльності.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека [3-е изд., испр. и доп.]. Москва: Смысл: Издательский центр «Академия», 2007. 528 с.
2. Бурдые П. Социология социального пространства: Пер. с франц. / Ин-т экспериментальной психологии. Москва: Алетейя, 2007. 288 с.
3. Дейнека О.С. Экономическая психология: социально-политические проблемы. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. 240 с.
4. Зубіашвілі І. Ставлення до грошей студентської молоді: моральнісний аспект. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XI. Соціальна психологія. Вип. 6. Кн.1. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2013. С. 361-368.,
5. Лавренко О.В. Теоретико-методологічні засади дослідження економічного самовизначення особистості. *Психологічний часопис*: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. № 5. Вип. 5. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2019. С.71-84.
6. Лукаш С. В. Формування економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудова діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» /Нац. педагог. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
8. Патырбаева К. В. Идентичность: социально-психологические и социально-философские аспекты: [коллективная монография] / К.В. Патырбаева, В.В. Козлов, Е.Ю. Мазур, и др.; науч. ред. К.В. Патырбаева; Перм. гос. нац. исс. ун-т. Пермь, 2012. 250 с.
9. Популярная психологическая энциклопедия / автор-составитель Степанов С.С.: Москва: Эксмо, 2005. 424 с. URL: <http://enc.com.ua/velika-psixologichna-enciklopediya/samo-seks/>
10. Психологічна енциклопедія / [автор-упоряд. О.М. Степанов]. Київ: Академвидав, 2006. С. 165.
11. Психологічні закономірності здійснення економічної соціалізації особистості на етапі дитинства. *Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді*: монографія / Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі, О.В. Лавренко, Т.І. Мельничук; за ред. Н.М. Дембицької. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С. 43-72. [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>,
12. Сич В.М., Сич В.О. Особливості конфігурації структурних складових економічного самовизначення студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 24. [Текст]. Збірник наукових праць. / Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 611-620.
13. Соціально-психологічні проблеми становлення суб'єкта економічної соціалізації : [монографія]. / [Т. В. Говорун, Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі та ін.]; за наук. ред. В. В.Москаленко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
14. Ложкін Г.В. Економічна психологія: [навч. посіб.]. / Ложкін Г. В., Спасенніков В. В., Комаровська В.Л. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Asmolv A.G. Psihologija lichnosti: kul'turno-istoricheskoe ponimanie razvitija cheloveka [3-e izd., ispr. i dop.]. Moskva: Smysl: Izdatel'skij centr «Akademija», 2007. 528 s.
2. Burd'e P. Sociologija social'nogo prostranstva: Per. s franc. / In-t jeksperimental'noj psihologii. Moskva: Aletejja, 2007. 288 s.
3. Dejneka O.S. Jekonomicheskaja psihologija: social'no-politicheskie problemy. Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 1999. 240 s.
4. Zubiashvili I. Stavlenia do hroshei studentskoi molodi: moralnisnyi aspekt. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii*: zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. T. XI. Sotsialna psykholohii. Vyp. 6. Kn.1. Kirovohrad: Imeks LTD, 2013. S. 361-368.,
5. Lavrenko O.V. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia ekonomichnoho samovyznachennia osobystosti. *Psykhologichnyi chasopys*: zbirnyk naukovykh prats / za red. S.D. Maksymenka. No 5. Vyp. 5. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 2019. S.71-84.
6. Lukash S. V. Formuvannia ekonomichnoho myslennia pidlitkiv u protsesi navchalno-trudovoi diialnosti: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» /Nats. pedahoh. un-t imeni M.P. Drahomanova. Kyiv, 2001. 20 s.
7. Markova A. K. Psihologija professionalizma. Moskva: Mezhdunarodnyj gumanitarnyj fond «Znanie», 1996. 312 s.
8. Patyrbaeva K. V. Identichnost': social'no-psihologicheskie i social'no-filosofskie aspekty: [kolektivnaja monografija] / K.V. Patyrbaeva, V.V. Kozlov, E.Ju. Mazur, i dr.; nauch. red. K.V. Patyrbaeva; Perm. gos. nac. iss. un-t. Perm', 2012. 250 s.
9. Populjarnaja psihologicheskaja jenciklopedija / avtor-sostavitel' Stepanov S.S.: Moskva: Jeksmo, 2005. 424 s. URL: <http://enc.com.ua/velika-psihologichna-enciklopediya/samo-seks/>
10. Psykhologichna entsyklopediia / [avtor-uporiad. O.M. Stepanov]. Kyiv: Akademvydav, 2006. S. 165.
11. Psykhologichni zakonomirnosti zdiisnennia ekonomichnoi sotsializatsii osobystosti na etapi dytynstva. *Sotsialno-psykhologichne zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii molodi*: monohrafiia / N.M. Dembytska, I.K. Zubiashvili, O.V. Lavrenko, T.I. Melnychuk; za red. N.M. Dembytskoi. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. S. 43-72. [Elektronnyi resurs]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>,
12. Sych V.M., Sych V.O. Osoblyvosti konfihuratsii strukturykh skladovykh ekonomichnoho samovyznachennia studentskoi molodi. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Vyp. 24. [Tekst]. Zbirnyk naukovykh prats. / Kam`ianets-Podilskiy natsionalnyi universytet im. I. Ohienka, Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Kam`ianets-Podilskiy, 2014. S. 611-620.
13. Sotsialno-psykhologichni problemy stanovlennia subiekta ekonomichnoi sotsializatsii : [monohrafiia]. / [T. V. Hovorun, N. M. Dembytska, I. K. Zubiashvili ta in.] ; za nauk. red. V. V. Moskalenko. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. 206 s.
14. Lozhkin H.V. Ekonomichna psykholohii: [navch. posib.]. / Lozhkin H. V., Spasiennikov V. V., Komarovska V.L. Kyiv: VD «Profesional», 2004. 304 s.

Melnychuk, T.I. Socio-psychological patterns of economic self-determination of working students.The article analyzes the psychological structure of economic self-determination of the individual as a subjective component of economic socialization, which is associated with his/her awareness and understanding of his/her role in the system of appropriation and use of economic goods. The author discusses the socio-psychological foundations of working students' economic self-determination, whose leading factors are personal well-being and the formation of self, rather than the formation of professional identity.

Work alongside studies has been found to have a positive effect on the formation of students' economic thinking, economic ideas and skills of economic behavior.

A significant role in working students' economic socialization is played by their psychological readiness for economic activity, their economic consciousness, vitality and readiness for independent life. Students' economic self-determination implies their having necessary motivation and such qualities as activity, responsibility, sociability, creativity, persistence, etc. Together, economic socialization and economic self-determination determine the working students' ability to make effective economic activity actors as well as their achievement and socio-economic development motivation, which occurs in parallel with their acquisition of a profession. Self-determination is seen as a relatively independent stage of socialization, which develops individuals' awareness of the purpose and meaning of life, as well as their readiness for independent living based on their desires, personal qualities, capabilities and requirements.

Key words: students' economic self-determination, economic socialization, professional self-determination, economic thinking

Відомості про автора

Мельничук Тетяна Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Melnychuk, Tetiana Ivanivna, PhD, Senior Researcher, Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: mti_kiev@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5205-9958>